

ibnü'l-Arabî
Zaman ve
Kozmoloji

MUHAMMED HACI YUSUF

İçindekiler

Teşekkür	11
Tablo Listesi	12
Figür Listesi	13
Takriz	15
Türkçe Baskıya Önsöz	17
Önsöz	19
Kısaltmalar.....	22
Giriş.....	25
1 Kozmoloji ve Zaman.....	29
1.1 Erken kozmolojik modellerin kısa özeti	29
1.2 Modern kozmoloji.....	32
1.3 Modern kozmoloji teorilerinin özeti.....	34
1.4 İbnü'l-Arabî'nin kozmolojisinin ana hatları	36
1.5 Felsefe ve bilimde zamana giriş	47
1.6 Yunan felsefesinde zaman.....	49
1.7 Erken dönem İslâm felsefesinde zaman	50
1.8 Batı felsefesinde zaman.....	54
1.9 Modern bilimde zaman.....	56
1.9.1 Eğimli zaman ve Büyük Patlama	57
1.9.2 Zamanın yönü [The arrow of time]	58
1.9.3 Zaman yolculuğu.....	58
1.9.4 Kuantum zamanı.....	60
1.10 İbnü'l-Arabî'nin zaman anlayışı.....	61
2 İbnü'l-Arabî'nin Zaman ve Günler	
Mefhumlarının Genel Yönleri.....	65
2.1 Zaman nedir?.....	65
2.2 Fiziksel zaman ve mânevî zaman.....	70
2.3 Dünyanın kökeni.....	71

2.4 Zamanın kökeni?	78
2.5 Mekân-zaman ve ışık hızı	79
2.6 Hareket	83
2.7 İzâfî ve eğri zaman	86
2.8 Zamanın ayrık tabiatı.....	91
2.9 Zamanın sadrı	94
2.10 Dairesel ve devirli zaman.....	95
2.11 Hayatın iki devri	98
2.12 Günler	98
2.13 Diğer feleklerin ve Esmâ-i Hüsnâ'nın günleri	104
2.14 Gündüz ve gece.....	107
2.15 Ferd günü.....	110
2.16 Anlar	112
2.17 Gelecek, şimdi ve geçmiş.....	115
2.18 Ebediyet [Eternity]	116
2.19 Dehr.....	117
2.20 Zamanın diğer ifadeleri	120

3 İlâhî Haftanın ve Yedi Gününün Önemi	121
3.1 Teoloji ve astronomide haftanın önemi.....	122
3.2 Dört temel zaman dairesi	125
3.2.1 Gün	127
3.2.2 Hafta.....	127
3.2.3 Ay	127
3.2.4 Sene.....	128
3.3 Birincil zaman dairesi olarak hafta.....	129
3.4 Haftanın yedi gününün ilâhî kaynağı.....	131
3.5 İlâhî haftanın günlerinin önemi.....	136
3.5.1 Yaratılışın 'ilk günü' (el-Ahad, Pazar)	137
3.5.2 Yaratılışın 'ikinci günü' (el-İsneyn, Pazartesi)	139
3.5.3 Yaratılışın 'üçüncü günü' (es-Sülâsâ', Salı)	139
3.5.4 Yaratılışın 'dördüncü günü' (el-Erbaa, Çarşamba).....	140
3.5.5 Yaratılışın 'beşinci günü' (el-Hamîs, Perşembe)	140
3.5.6 Altıncı gün: Toplanma günü (el-Cum'a, Cuma) ve özel saati.....	140
3.5.7 Yedinci 'dinlenme günü' (es-Sebt, Cumartesi): 'Ebediyet günü'	144
3.6 Zaman-mekân ve altı günde yaratılış.....	148

4	Zamanın Asıl Akışı	153
4.1	Asıl şe'n günleri	154
4.2	Devreden günler (Eyyâm-ı tekvîr)	155
4.3	Çekilip alınan günler	156
4.4	Birbirine geçen günler	160
4.4.1	Birbirine geçen günlerin gösterilişi	162
4.4.2	Birbirine geçen günlerin önemi	164
4.5	Yedi günün Zodyak'taki hareketi.....	164
4.6	Şe'n/Olay çeşitleri	166
4.7	Saatler, dakikalar ve saniyeler	169
5	Vahdet ve Kesret	173
5.1	Tasavvuf ve felsefenin zıt yaklaşımları	174
5.2	Kesrete karşı vahdet.....	177
5.3	Allah'ın birliği ve esmâsı.....	183
5.4	Âlemin metafizikî üçlenmesi (teslisi).....	187
5.5	Vahdet-i Vücûd.....	190
5.6	Hep yenilenen yaratılışın ilkesi (Tecdîd-i halk)	196
6	Evrenin Cevher-i Ferd modeli	201
6.1	Üç hipotez	201
6.1.1	Cevher-i Ferd	202
6.1.2	Yeniden yaratılış ilkesi	202
6.1.3	Zamanın asıl akışı.....	202
6.2	Cevher-i Ferd	203
6.3	Cevher-i Ferd'in farklı isimleri	204
6.4	Cevher'in yapısı	208
6.5	Unsur-ı a'zam	211
6.6	Makro-evrendeki analogiler.....	214
6.6.1	Hacerü'l-Esved ve Kâbe.....	214
6.6.2	Mânevî hiyerarşi.....	216
6.6.3	Harflerin dünyası.....	217
6.6.4	Esmâ-i ilâhînin hiyerarşisi	219
6.7	Gölgelerin yayılması.....	219
6.8	Yaratılış senaryosu: Bir film olarak dünya.....	223
7	Cevher-i Ferd Modeli ve Modern Fizik için Anlamı	229
7.1	İhtimallerin testi	230
7.2	Zamansız hareket	233

7.3 Eşzamanlılık.....	236
7.4 Zeno Paradoksu.....	237
7.5 Ayrıklık ve süreklilik.....	239
7.6 EPR Paradoksu.....	241
7.7 Sebebiyet ve tümevarım.....	244
7.8 Süper sicimler ve ilm-i huruf.....	248
7.9 Maddenin özellikleri	253
7.10 Gayb âleminin boyutları	253
7.10.1 Hak	255
7.10.2 Melekler.....	257
7.10.3 Cinler	260
7.10.4 İnsanlar.....	261
7.10.5 Âhiret.....	261
Bibliyografya.....	265
Dizin.....	282

Teşekkür

Prof. James Morris'e takdir ve teşekkürlerimi sunuyorum. Kendileri olmasaydı bu eser tamamlanamazdı. Kıymetli yorumları ve bahisleri, bu gölü meydana getiren nehirlerdir. Bu kitap Prof. Ian R. Netton'un serisinde yayınlandı. Teşvik ve desteklerinden ötürü kendilerine teşekkür ederiz. Bütün dostlarıma da çok teşekkür ederim. Kendileriyle faydalı ve önemli tartışmalar yaptığım, çeşitli geri bildirim ve eleştiriler aldığım meslektaşlarıma da teşekkürler ederim. Bazılarının isimlerini burada zikretmek istiyorum: Prof. Radi el-Jishi, Prof. Ahmed Barbour, Dr. Ahmed S. Achter ve Cuma el-Ahmed.

Takriz

Prof. Dr. Mahmud Erol Kılıç

Şâir-i muazzam Şeyh Gâlib'in o meşhur "*Hoşça bak zâtına ki zübde-i âlem-sin sen*" dizesinde insan ile zübdesi olduğu âlem arasında kurulmak istenen irtibat sadece şiirsel ve duygusal bir irtibat mıdır acaba? Düşünce tarihi boyunca bütün büyük filozoflar, insan ve kozmos irtibatı ve bu bağlantının süresi olan "zaman" mefhumu üzerine pek çok söz söylemişlerdir. Yukarıdaki mısraın sahibi Gâlib'in de mensup olduğu tasavvuf düşüncesinde ise bu ilişki aynı zamanda bir organik ilişkidir. Bu durumda bütün kâinat insanda var olanın açılımından ibaret olur. İnsan kozmosun sırrı, kozmos ise İnsanın dışı vurumudur. Yani insan yaratılışın merkezindedir. Bu yaratılışın mütemâdilîği ise "zaman" denen bir gerçeği ortaya çıkarır. Bütün oluşlar o zamanın içerisinde tezahür eder. Bu durumda fizik âlem metafiziğin uzantısı olunca zamanın efendisi de insan olur. Zamanı tanımlamak için onlarca tabirin geçtiği muhteşem bir düşünce mektebi ortaya çıkar. "Vakit", "müddet", "hîn", "sermed", "ezel", "ebed", "dehr", "asr", "şehr", "yevm", "saat", "an" vb. gibi onlarca tabirle hep birer yönü anlatılmaya çalışılır.

Sûfî mütefekkirler, maddî zamandan mânevî zamana geçerek zamanın hakikatini anlamanın ancak Hak yolunun sâlikî olup ân-ı dâim'e ermekle mümkün olacağını söylerler. Onlara göre hakikat ülkesinin şahları olan peygamber ve velîler seni duyular âleminden geçirip, zaman ve mekân perdesini Hakk'ı bilen can gözünden kaldırıp, vuslat kemendini ezel sarayının burcuna attığında himmet ayağını kıdem sofrasına koyarsın. Artık orada zaman kavramı kalmaz. Evvel, âhir hepsi aslında bir ân-ı dâimdir. Nitekim Hz. Muhammed: "*Rabbimizin katında sabah ve akşam yoktur.*" demiştir... Bu dereceye ve bu makama erişen kimse isterse bir saatte bin yıllık yol gider ve gelir. Dilese bin yılda olacak ibadet ve taatleri bir anda yapar. İbnü'l-vakt olmaktan Ebu'l-vakt olmaya geçer. Resûlullah (s.a.s) madde ve mekân ülkesinden ve zaman dairesinden ileri geçip bütün mâsivâdan uzaklaştı. Zaman ve mekân boyutunu aşip Allah'ın zâtından gayri her şeyden ayrıldı. Kendi varlığını Hak Teâlâ'nın varlığında yok edip Hak'la bâkî oldu. O

zaman onun hakkında şu âyet indi: “*Muhammed, hiçbirinizin babası değildir velâkin Allah’ın Resûlüdür.*” O makamda O’na rahmet hil’ati giydirdiler.

Zat tecellisinin alâmetleri şudur: Bütün renkler ve nakışlar götürülür, zaman ve mekân kalkar, sâlike mîraç hâsıl olur. Sâlik, mîraç ettiğinde yedi göğü ayağının altında görür. Hakk’ın zâtının nuru; yeri, zamanı ve belirtisi olmaksızın ansızın ortaya çıkar. O anda kâinat yok olur, bütün sıfatlar kaybolur. O zaman öyle bir yere erişirsin ki sen bütün varlıklar olursun. Burada sonsuz bir gidiş başlar. Bütün perdeler kalkar; Hakk’ın zâtı görünür. Yer, gök, arş, cisim, ruh, her şey yok olur, onların izi bile kalmaz. Yönden münezzeh olarak Hak ortaya çıkınca his ve hayal de kaybolur. Kendini yine kendisi görür.

Muhyiddin-i Arabî der ki evliyânın arasında her zaman 24 kişilik bir grup vardır, ne eksik ne de fazladır. Onlara “ricâl-i feth” derler. Allah evliyâyâ hangi sırları ve ilimleri açarsa onlar vasıtasıyladır. Allah onları saatlerin sayısına göre ayarlamıştır; her biri bir saat içindir. Zamanın hakikatini bu ustalar bilir.

Çok değerli arkadaşım, hem fizik üstadı Prof. Dr. Muhammed Hacı Yusuf’un Cambridge Üniversitesi’nde yaptığı doktora tezi olan elinizdeki bu eseri, Zamanın Hakikatini anlamış böylesi büyük bilgilerden İbnü’l-Arabî’nin kozmolojisi üzerine mühim bir çalışmadır. Türkçeye tercümesi sahasında büyük boşluğu dolduracak ümidindeyim. Kendisi üniversitede fizik okutan bir akademisyen olmanın yanı sıra İbnü’l-Arabî mektebine mensup bir Nakşî dervişidir de. Bu eserin yanı sıra İbnü’l-Arabî’nin *Tercümânü’l-eshvâk* şiir kitabını da İngilizceye çevirmiştir. Aslında bu eseri, 2008 senesinde yitirdiğimiz Prof. Dr. Ahmed Yüksel Özemre üstadımızın görmesini çok isterdim. Bir dönem Fen Fakültesi Dekanlığı da yapmış bir fizik profesörü olmanın yanı sıra ehl-i tarik bir sûfi, hatta bir mürşit olan bu kıymetli şahsiyetle yaptığımız Kuantum Fiziği ve tasavvuf sohbetlerimizi unutamam. Ruhu şâd olsun...

Bu eserin tercümesinde büyük emeği olan mütercim arkadaşımızı ve eseri yayınlayan Nefes Yayınları’nı tebrik ederim. Bursevî’nin konunun özüne müteallik şu sözlerinin, bu kitabı okuyan herkesin âmin diyeceği bir dua olmasını niyaz ederim...

*Nûr-ı Zât ide tecellî nâgehan
Bîzaman ve bîmekân ve bînişan
Gaib ola gözden o dem kâinat
Garka vara hep nuût ile sıfat
Bir makâma varasın anda ey can
Cümle varlık sen olasın bîgüman*

Türkçe Baskıya Önsöz

Muhammed Hac Yusuf

Kur'ân-ı Kerîm'in birçok âyetinde Yüce Allah'ın gökleri ve yeri altı günde yarattığını okuyoruz ve bu günlerin uzunluklarının, bizim günlerimize benzeyip benzemediğini veya Allah'ın bir şeyler yaratmak için bir sürece ihtiyacı olup olmadığını merak ediyoruz. Aynı zamanda Yüce Allah'ın, Kur'an'da, "sizin hesabınıza göre bin yıl kadar tutan bir gün" ve elli bin seneye eşit olan gün gibi farklı uzunluklara sahip farklı günlerden bahsettiğini de görüyoruz. Bununla beraber günler, aylar, yıllar gibi kelimelerin Kur'an'da geçmesine rağmen "zaman" kelimesinin hiç geçmediğini de biliyoruz. Son olarak günün iki parçadan -gündüz ve gece- ibaret olduğunu biliyoruz ve Yüce Allah günün bu iki parçası arasındaki bazı mühim ilişkilerden bahsediyor. Örneğin: Allah gündüzü geceden çekip alıyor [*salkh*] (Yâsîn, 37); gündüzden geceye, geceden de gündüze devreliyor [*tekvir*] (Zümer, 5) ve gündüzü geceyle, geceyi de gündüz ile örtüyor [*yuğşi*] [(Arâf, 54), (Ra'd, 3)]. Fakat bunların içinde en önemli olanı, Yüce Allah'ın gündüzün içine geceyi, gecenin içine de gündüzü geçirmesidir [*yulic*] [(Hac, 61), (Lokman, 29), (Fâtır, 13), (Hadîd, 6)].

Şeyhü'l-Ekber Muhyiddin İbnü'l-Arabî, bu esrarlı ontolojik meselelerin dipsiz deryasına dalmaya muktedir tek münevver âlimdir. İbnü'l-Arabî yukarıda bahsettiğimiz âyetleri ve öteki benzer âyetleri, fizik ve kozmolojideki birçok fenomenle beraber bizim günlük sıradan gözlemlerimizi de açıklamaya yetkin eşsiz bir kozmolojik modelin formüle edilmesine bağlayabilmiştir. Hatta bu eşsiz kozmolojik model, EPR ve Zeno Paradoksu gibi bilim ve felsefedeki kafa karıştırıcı târihî çıkmazları çözmektedir.

İbnü'l-Arabî'nin Kur'ân'ın kozmolojiye dair âyetlerinin bu dipsiz deryasından çıkarttığı incilerden ilki *Cevher-i Ferd* dediğimiz kozmolojik modeldir. Bu kozmolojik model, tarihte ilk kez zaman ve mekânı birlikte ele alarak Hafta'nın önemini temel bir birim olarak açıklamaktadır. Çünkü

günün ve yılın aksine, bir haftada herhangi bir astronomik devir meydana gelmediği için haftanın herhangi bir astronomik anlamı yokmuş gibi gözükmektedir.

Bu müthiş teori, birbirine geçen günler düşüncesine dayanmaktadır. İbnü'l-Arabî bu düşünceyle aslında zamanın her lahzasında, kürede vukû bulan yaratılışın tam bir haftasının var olduğunu göstermektedir. Örneğin: Şu an bir yerde sabah, başka bir yerde öğlen ve daha başka bir yerde ise akşam; işte bunların hepsi tam bir günü ortaya çıkarmaktadır. Diğer altı gün ise kitapta açıklanacağı üzere mekânı izah etmektedir.

Bundan ötürü gerçek şu ki Allah kozmosu altı günde mekân olarak yaratmaktadır (“yarattı” değil, yaratmaktadır) ve zaman, yani zamanın her tek ânı olarak arşın üzerine istivâ etmiştir [(A'râf, 54), (Yûnus, 3), (Ra'd, 2), ...] ve bu günler bizim günlerimize eşittir fakat birbirlerine geçmiştir ve ayrıca, kitapta tam olarak açıklandığı üzere gündüzleri gecelerinden aşırı karmaşık bir işlem ile alınmıştır.

Bu kitap, yayımlandığı 2008 yılından beri bilimsel çevrelerde büyük bir etkilenmeyi tetikledi ve ümit ediyorum ki bu Türkçe tercüme, hâlen birçok kitabında gömülü bir halde ve keşfedilmeyi bekleyen İbnü'l-Arabî'nin hikmetinin tanıtılmasına yardımcı olur. Bu eseri Türk okuyuculara kazandırmak için gösterdikleri azim ve gayretlerinden ötürü NEFES YAYINEVİ'ne içten teşekkürlerimi ve derin takdirlerimi ifade etmek istiyorum ve bu büyük emeklerinin neticesi olarak Yüce Allah'ın onları taltif etmesi için niyaz ediyorum. Okuyucuların da bu kitabı ilgi çekici ve ferasetli bulmalarını diliyorum. Ayrıca okuyucuların, Kur'an ile Kozmos arasında daha fazla irtibat tesis etmelerinde bu kitabın yardımcı olacağını ümit ediyorum.

Önsöz

James W. Morris, Boston College

Çeşitli dînî geleneklere mensup talebeler, modern öncesi bilim ve felsefe tarihi mütehasısları, başlıca dinlerin metinleri ve teolojileri içindeki kozmoloji ve (yaratılışın girift problematiklerini de içeren) metafiziğin detaylı sembolik açıklamalarının yüzyıllar boyunca sahip olduğu merkezîyetinin farkında olmuşlardır. Bu açıklamaların, bu dînî gelenekler içindeki genellikle, okumuş seçkin kimseler tarafından paylaşılan müşterek bir dilin ve anlayışın çerçevesini tesis eden astronomi ile kozmolojinin felsefî ve bilimsel şemalarına karşılık gelerek oynadıkları önemli rolü idrak etmişlerdir. Modern öncesi zamanlarda, kilit öneme sahip bu yorumlayıcı işlev, bilhassa her üç İbrâhimî dinin okumuş inananları tarafından büyük bir oranda paylaşılan, karmaşık Helenistik felsefî ve kozmolojik disiplinler söz konusu olduğunda çok önem arz etmekteydi. Bilim ve din arasında varsayılan “karşıtlık” hakkında bugünün yaygın gazeteci klişeleri hesaba katıldığında bu kitap, yakın bilimsel devrimlerden önceki, geç dönem İslâmî düşüncenin merkezî geleneklerinin her yerindeki karmaşık, felsefî ve metinsel unsurların birbirine nüfuz edişlerinin yararlı bir hatırlatıcısı ve zengin, detaylı bir açıklamasıdır. Aynı zamanda Dr. Hac Yusuf’un modern bir fizikçi olarak eğitimi ve uzmanlığı, onun, kitabın ilgi çekici son bölümünde, İbnü’l-Arabî’nin erken kozmolojik ve teolojik düşüncelerinin, modern fiziğin kozmolojik teorilerindeki (özellikle Sicim Teorisi) çok yakın gelişmelerle ve kavrayışlarla mukayese edilebileceği şaşırtıcı yollar önermesine imkân tanımaktadır. Bu anlamda bu çalışma, F. Capra’nın *Tao of Physics*’i gibi son dönem popüler çalışmalara paralel daha iddialı İslâmî bir örnek sunmaktadır.

Birçok esere imzasını atmış Endülüslü Sûfî yazar İbnü’l-Arabî (1165-1240), bugün çoğunlukla bir mistik ve ârif olarak bilinse de, ciltlerce olan yazıları -ve özellikle bu çalışmanın başlıca kaynağı olan şaheseri, *Fütûhât-ı Mekkiyye*- sürekli olarak, İbn-i Sînâ ve İhvânü’s-Safâ’nın popüler mânevî

risaleleri gibi daha önceki Müslüman filozofların ve bilim adamlarının fikirlerine, teorilerine ve kozmolojik şemalarına atıflarda bulunmaktadır. Bu yüzden bu kitap, daha önceki Helenistik düşünürlerde bulunan ve onları takip eden İslâmî felsefe ve bilim gelenekleri tarafından büyük oranda benimsenen standart kozmoloji ve zaman teorilerinin açıklanmasıyla başlıyor. Ancak İbnü'l-Arabî'nin kozmolojik fikirlerinin en yaratıcı ve aşına olunmayan yanları -özellikle onun, yaratılışın kozmik sürecinin farklı, hep yenilenen (*tecdîd-i halk*), süregiden ve anlık doğası anlayışı- Kur'an'daki esrarlı ve karmaşık bir şekilde örülmüş sembolik ifadelerden bir araya getirilmiştir. Bu yüzden bu kitabın merkezî bölümlerinin odak noktası ve yeni akademik katkısı, zamanın ve yaratılışın bu yoğun Kur'anî sembolizminin kastedilen anlamlarını ve referanslarını açıklamasında ve netleştirmesinde yatmaktadır. Bu durum, çok boyutlu dünya anlayışının ayrıntılı sistematik şerhlerinin İbnü'l-Arabî'nin birçok temel eserinde kendi göstermesi gibidir. Bu iddialı tartışmayla ilgilenen her okuyucu, bu tartışmayı en azından Kur'an'ın ve onun metafizik öğretilerinin haksız bir şekilde ihmal edilmiş -ancak muhtemelen pek merkezî ve kaçınılmaz-boyutu tarafından sunulan düşündürücü zihnî çıkmazların ve (bu boyuttun) sembolik zenginliğinin artmış bir idrakiyle terk edeceklerdir.

Sondan bir önceki bölümde yazar, modern fizikte İbnü'l-Arabî'nin fikirleriyle muhtemel kıyaslamaları ele almadan, ontolojinin diline ve İbnü'l-Arabî öğrencilerinin çok daha aşına oldukları bir konuya -vahdet ve kesretin paradoksal ilişkilerine- ve erken Neo-Platonculuğun ve diğer dünya dinlerinin metafiziklerinin karşılaştırılabilir düşünce formlarına dönmektedir. İbnü'l-Arabî'nin sahip olduğu Kur'anî sembolizmin ve buradaki teknik terminolojinin başlangıçtaki (uzman olmayanlar için) yabancılığına rağmen, İbnü'l-Arabî'nin ilâhî Kaynak ve onun sonsuz tezahürleri arasındaki gizemli ilişkileri kavraması ve onları açıklama şekli, açıkça Platon'un *Parmenides*'inde ana hatları çizilen alternatif ontolojik hipotezlerin klasik diyalektik sıralamasını yansıtmaktadır. Bugün tabii ki hiç kimse o tekrarlanan metafizik problemleri yaratılışın teolojik diliyle düşünmeye alışık değildir. Ama Dr. Hac Yusuf bu noktayla, İbnü'l-Arabî'nin Kur'an'ın karmaşık lafzî işaretlerini detaylı bir şekilde açıklamasıyla aydınlanan eşyanın, ilâhî kozmogonik yaratılışının hem zamansal hem de ontolojik boyutlarının ana hatlarını belirtmektedir.

Bu kozmik yaratıcı sürecin insânî psikolojik ve tecrübi boyutlarının büyüleyici *fenomenolojisi* de, İbnü'l-Arabî'deki ve sonraki Müslüman filozoflardaki

(daha önceki Sûfîler ve mistik düşünürlerle birlikte) ilgi çeken tartışmaların konusudur. Ancak bu yakından ilişkili konunun detaylı incelemesi aynı derecede geniş çapta ve orijinal bir çalışmayı gerektirmektedir. Bu yüzden yazar, bu ilgili konuyu sağduyulu bir şekilde bir kenara bırakarak ontoloji ve zamanın, son ve daha spekülâtif bölümde ana hatlarını verdiği modern teorik fiziğin kıyaslanabilir yaklaşımlarıyla doğrudan bağlantılı olan boyutlarına yoğunlaşmaktadır.

Bu meydan okuyan ve düşündürücü çalışma, İslâm'ın en temel, yaratıcı, ilham veren ve bilindiği gibi en zor düşünürlerinden birinin yazılarında bulunabilecek en zor konular üzerine yapılmış, yıllarca süren bir araştırmanın ürünüdür. Böylece İbnü'l-Arabî'nin dilini ve düşüncelerini takip etmeyi zor bulanlar bile (din ve bilim hakkındaki günümüzün egemen kamusal söylemindeki) ile (kozmoloji, ontoloji ve teolojinin temel insânî meselelerine dair geçerli kavrayış ve yaklaşım yollarımızdaki) görece kifayetsizliğin, düşüncesizliğin ve entelektüel eksikliğin fazlasıyla takdir gördüğü okumalarından kesinlikle ayrılacaklardır.

Giriş

İbnü'l-Arabî İslâm tarihindeki, özellikle Tasavvuf ile İslâm felsefesi ve teolojisi hususunda, en seçkin şahsiyetlerden birisidir. Bu kitapta biz, onun kozmolojisini ve bu kozmolojik bağlamda özellikle zaman görüşünü, mümkün olduğu yerlerde onun yaklaşımlarını modern fiziğin ilgili sonuçları ve ilkeleriyle karşılaştırarak incelemek istiyoruz. Böylelikle İbnü'l-Arabî'nin kendisinden önceki ve hatta kendisinden sonraki hiçbir filozof ya da bilim adamı tarafından tartışılmamış, benzersiz ve kapsayıcı bir zaman görüşüne sahip olduğunu göreceğiz. Bu yeni zaman ve kozmoloji görüşünün, dünya anlayışımızı derinleştirebilecek ve genişletebilecek bütünsel bir kozmos anlayışı inşa etmek için kullanılabilir bazı yollarını tartıştığımız son iki bölümde, bu görüşün modern fiziğin günümüz kozmolojik modellerinin bazı eksiklik ve çıkmazlarının muhtemel çözümü için de kullanılabilirliğini göreceğiz.

Açılış bölümünde ele aldığımız üzere, hiç şüphe yok ki zaman; fiziğin, kozmolojinin, felsefenin ve teolojinin en önemli meselelerinden birisidir ve bu alanlarda yüzlerce kitap ve makale yayınlanmıştır. Ancak İbnü'l-Arabî'nin zaman kavramı, örneğin onun tartışmalı *vahdet-i vücûd* anlayışını anlamak için merkezi bir rol teşkil etmesine rağmen bu çalışmaların hiçbirisi onun eşsiz zaman anlayışını kozmolojik boyutlarıyla ele almamıştır. Bu ihmalkârlığın muhtemel sebebi genellikle İbnü'l-Arabî'nin kullandığı zor sembolik dil olmaktadır. Ayrıca İbnü'l-Arabî bu konuyu mevcut eserlerinin hiçbirisinde *-Fütûhât*'ın, başlıkları doğrudan zamanla alâkalı olan 59., 291. ve 390. bölümlerinde bile doğrudan ele almamıştır, bu yüzden biz onun genel kozmolojik zaman anlayışını, birçok eserine dağılmış değerlendirmelerinden, şaheseri *Fütûhât'tan* ve diğer kitaplarındaki değişik bağlamlardan bir araya getirmek durumundayız. Dolayısıyla bu kitap, İbnü'l-Arabî'nin daha geniş kozmoloji ve kozmogonisinde zamanın bütün ilgili boyutlarını ortaya koymaya yönelik ilk kapsamlı girişim olarak düşünülebilir.

İlk bölümde kozmosla ilgili farklı fizik teorilerini ve modellerini kısaca ele aldıktan sonra, ikinci bölüme İbnü'l-Arabî'nin kozmosunu biraz detaylıca tasvir ederek başlıyoruz. Sonra konunun önemini göstermek ve konuyu İbnü'l-Arabî'nin modeliyle ilişkilendirebilmek için, felsefî ve bilimsel bir noktadan, zamanla ve onun özellikleriyle ilgili farklı felsefî görüşlerin geniş bir değerlendirmesini sunacağız. Daha sonra ikinci bölümde, takip eden bölümlerde daha detaylı bir şekilde geliştirilecek olan İbnü'l-Arabî'nin genel zaman ve *günler* kavramlarını açıklayacağız.

İlk olarak söylemeliyiz ki İbnü'l-Arabî, zamanı, bir gerçek ve müstakil varlığı olmaksızın, insan *muhayyilesinin* bir ürünü olarak düşünür. Bununla birlikte onu yine de varoluşun dört temel bileşeninden biri olarak sayar. Biz bu hayâlî *zaman* kavramına, olayları ve bizim için semâvî feleklerin ve diğer fiziksel nesnelere pratik tanımlayıcı hareketlerini kronolojik olarak düzenlemek için ihtiyaç duyarız. Ancak İbnü'l-Arabî'ye göre gerçek var oluş, içlerinden hareketin gözlemlenebildiği harekete ya da zamana (ya da mekâna) değil, sadece hareket eden, gerçekte var olan şeye atfedilebilir. Böylece İbnü'l-Arabî, zamanı -tabii zaman ve fevk-i tabii zaman olarak- ikiye ayırır ve ikisinin de ruhun iki kuvvesinden doğduğunu söyler: Sırasıyla kuvve-i ameliyye ve kuvve-i ilmiyye. Daha sonra bu hayâlî zamanın devrî, dairesel, izâfî, ayrık olduğunu ve homojen olmadığını ifade etmektedir. İbnü'l-Arabî ayrıca, -Kur'ân'ın özel bir kullanımından ve zamanın daha önceki Arapça kavramlarından yararlanarak- günün, gündüzün ve gecenin kesin tanımlarını vermekte ve bu tanımların, semâvî feleklerin (dünya da dahil) izâfî hareketleriyle ilişkili olduğunu göstermektedir. Ayrıca her feleğin kendi *günleri* vardır ve o günler normal olarak bizim dünyadaki sıradan gözlemlenebilir günlerle ölçülebilmektedir.

3. bölümde (ve 6. bölümde de), İbnü'l-Arabî'nin zaman ve kozmoloji kavramında yaratılışın ilâhî *haftasının* merkezî önemini açıklayarak önemli sonuçlara varacağız. İlk olarak şunu söylemeliyiz ki İbnü'l-Arabî günden ya da başka bir zaman biriminden ziyade kozmik, ilâhî haftayı temel zaman devri olarak kabul eder. Bu sebeple İbnü'l-Arabî, dünyanın nasıl yedi (kozmetik, ilâhî) *günde* yaratıldığını, bu günlerin neler olduğunu ve yaratılışın haftasının günleri (*Week's Days of creation*) ile Allah'ın yedi esmâsı arasında yatan ontolojik ilişkiyi açıklar. İbnü'l-Arabî ayrıca, bu kozmik haftanın bütün günlerinin, son gün (Cumartesi) de dahil olmak üzere, hepsinin Cumartesi günü (yani ebediyet günü) meydana geldiğini belirtir. Bu karmaşık her an yenilenen ilâhî yaratılış anlayışı zamanın ve mekânın

İbnü'l-Arabî Zaman ve Kozmoloji

MUHAMMED HACI YUSUF

“...Allah kozmosu altı günde mekân olarak yaratmaktadır...” Peki ya zaman olarak?

“Sûfî mütefekkirler, maddî zamandan mânevî zamana geçerek zamanın hakikatini anlamanın ancak Hak yolunun sâliki olup ân-ı dâim'e ermekle mümkün olacağını söylerler. Evvel, âhir hepsi aslında bir ân-ı dâimdir. Nitekim Hz. Muhammed (s.a.s.): *'Rabbimizin katında sabah ve akşam yoktur.'* demiştir. Bu dereceye ve bu makama erişen kimse isterse bir saatte bin yıllık yol gider ve gelir...”

Mahmud Erol Kılıç, Prof. Dr.

“F. Capra'nın Tao of Physics'i gibi son dönem popüler çalışmalara paralel daha iddialı İslâmî bir örnek sunan bu düşündürücü çalışma, İslâm'ın en temel, yaratıcı, ilham veren ve bilindiği gibi en zor düşünürlerinden birinin yazılarında bulunabilecek en zor konular üzerine yapılmış, yıllarca süren bir araştırmanın ürünüdür.”

James W. Morris, Prof.

“İbnü'l-Arabî, bu esrarlı ontolojik meselelerin dipsiz deryasına dalmaya muktedir tek münevver âlimdir. Kur'ân'ın kozmolojiye dair âyetlerinin bu dipsiz deryasından çıkarttığı, tarihte zaman ve mekânı ilk kez birlikte ele alan bu eşsiz kozmolojik model, EPR ve Zeno Paradoksu gibi bilim ve felsefedeki kafa karıştırıcı târihî çıkmazları çözmektedir. İbnü'l-Arabî'nin eşsiz *'zaman'* tasavvuru Kuantum Mekanikini ve İzafiyet Teorisini uzlaştırmaktadır.”

Muhammed Hacı Yusuf, Prof.

**“Bilim metafiziğe ihtiyaç duymaz...
Metafizik de bilime ihtiyaç duymaz...
Fakat insanoğlu her ikisine de muhtaçtır...”**

ISBN 978-605-5902-37-7

9 786055 902377

₺27,90

NI
NEFES